

Жодна з теорій вчених, що вивчали історію походження назви Дніпра та його синонімів не може претендувати на єдино правильну й таку, що своїми аргументами та фактами спростовує всі інші. Через це, шануючи різнобічні наукові погляди, не можемо пристати до якогось із них, вважати саме його єдино правильним, адже це було б упередженим ставленням до інших думок з цього питання.

Єдиним логічним висновком з усіх досліджень може бути лише те, що зацікавленість питанням походження назви Дніпра була і лишається актуальною для вчених не лише для нашого народу, а й для інших народів і країн. Це ж бо вказує не лише на значущість великої ріки України – водної артерії у її великому й життєдайному тілі, а, і це головне, на загальний інтерес і повагу інших народів до українців, які здавна жили, живуть і будуть жити на світлих берегах Дніпра.

Література

1. *Німчук В.* Старожитнє ім'я Дніпра // Наука і культура. Україна. Щорічник АН УРСР. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 196. 2. Там само. – С. 196. 3. Слово о полку Игореве. 800 лет: Сборник. – М.: Советский писатель, 1986. – С. 25. 4. *Малишев В. И.* Повесть о Сухане: Из истории рус. повести XVIII века. – М.–Л., 1956. – С. 112–113. 5. Українські народні думи та історичні пісні. – К., 1955. – С. 35, 46. 6. *Німчук В.* Старожитнє ім'я Дніпра // Наука і культура. Україна. Щорічник АН УРСР. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 198. 7. Там само. – С. 198–199. 8. *Наливайко С. І.* Варух: Індійська назва Дніпра? // Мовознавство. – 1986. – № 2 (116). – С. 50. 9. *Стрижак О. С.* Назви Дніпра і так звана "Богиня Дана" // Мовознавство. – 1971. – № 5. – С. 66. 10. Там само. – С. 66. 11. *Фасмер М.* Этимологический словарь древнерусского языка. – Т. 1. – М. – С. 187. 12. *Білецький.* Зазначена праця. 13. *Наливайко С. І.* Зазначена праця.

Дмитрий Китов
НАЗВАНИЯ ДНЕПРА

Статья посвящена проблемам исследования возникновения и функционирования названий Днепра, в исследовании представлены теории разных учёных, которые работали над этой проблемой.

Ключевые слова: гидроним, этимология, гипотеза, Днепр, Славутич.

Dmytro Kytov
DNEPER'S NAMES

The clause is devoted to problems of research of occurrence and functioning of the Dnieper's names. In research are submitted the theories of the different scientists which worked above this problem.

Key words: problems, occurrence, Dnieper's names.

ДО ІСТОРІЇ ВИДАННЯ "КОРПУСУ ДУМ" КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ

Це дослідження покликане розглянути історію написання, структуру, тематику видання "Корпусу дум" К. Грушевської.

Дослідження українських народних дум і підготовка видання їх повного корпусу зайняли найвизначніше місце у науковій діяльності Катерини Грушевської. Ця широко і масштабно запланована праця, на жаль, не була доведена до кінця, але попри все й досі залишається неперевершеною в думознавстві та видавничій практиці.

Роботу над підготовкою багатотомного видання народних дум було розпочато в несприятливих еміграційних умовах ще на початку 1920-х років у заснованому М. Грушевським Українському соціологічному інституті у Відні. З поверненням родини Грушевських в Україну реалізація цього проекту зосередилась в Комісії історичної пісенності Історичної секції ВУАН [1]. Від самого початку головним ініціатором, науковим опікуном і консультантом цієї праці був Михайло Грушевський. На ювілейних зборах в 1924 році з нагоди 50-річчя виходу в світ "Исторических песен малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова" академік оголосив про плани підготовки до друку у 1925 році повного зібрання української народної поезії.

Очолити складну й копітку роботу щодо втілення досить сміливої наукової ідеї корпусного видання текстів дум довелося Катерині Грушевській. Відсутність аналогів подібних видань, необхідність розробки теоретичних аспектів "думознавства" та грамотної координації зусиль науковців і amatorів у виявленні думових текстів були серйозним випробуванням для молодого дослідниці. Задумано було включити до видання, крім усіх відомих друкованих записів, й рукописні тексти, що знаходилися в архівах та приватних колекціях відомих збирачів і amatorів-дослідників народної поезії. З метою пошуку таких текстів на сторінках часопису "Україна" друкувалися оголошення з проханням "надсилати, хто має які-небудь записи, старі чи нові, навіть використані вже в друку; по використанню ці тексти будуть з подякою повернені" [2].

Отже, пошуково-збирацький механізм запрацював. Респонденти надсилали повні тексти дум, а частіше – маленькі уривки, що їх співали кобзарі й лірники. Дуже цінні записи прислали Олена Пчілка з Поділля, В. Кравченко, М. Гайдай, Н. Дмитрук з Волині, Є. Січинський, Ю. Філь і М. Недужа з Кам'янецьчини [3]. Деякі матеріали передавали в Комісію

Д. Ревуцький (записи В. Білозерського), Г. Житецький (замітки про думи свого батька П. Житецького), І. Айзеншток (записи І. Манжури) та ін. Укладачі "старалися зібрати текстів якнайбільше, хочби й одноманітних і невизначених з боку краси й змісту" [15].

Добре розуміючи необхідність наукового видання українських дум, цього "найкращого витвору народної поезії – її корони" [3], К. Грушевська усвідомлювала і всю відповідальність покладеного на неї завдання, адже поки що "про зібрання думової поезії, отсеї окраси українського народнього мистецтва, в окрему суцільну збірку все-ж таки не було подбано" [4]. Враховуючи унікальність і неповторність жанру дум як явища світової народної поезії, дослідниця шукала неординарних підходів у їх опрацюванні. Вона слушно наголошувала, що не можна було обмежитися лише абстрактним дослідженням самих текстів дум, "відірваних від їх своєрідного ґрунту і ритму життя" [5], від обставин їх творення, поширення і функціонування. Важливим елементом методики записування дум від співака, на думку дослідниці, була докладність означення текстів: фіксація точних відомостей про час і місце запису, імені співака, його походження, приналежності до кобзарського району чи школи. Вказуючи на необхідність враховувати при вивченні дум "професійний характер корпорації, що несе сю традицію на протязі віків, і зв'язаність сеї корпорації з певними постійними географічними пунктами", К. М. Грушевська ґрунтовно охарактеризувала районований кобзарський репертуар і визначила межі територіального розподілу деяких дум [6]. Цінну допомогу для реалізації її планів надавали колеги й однодумці, надсилали зібраний польовий матеріал згідно її вимог, намагалися якомога ретельніше підійти до справи збереження українського героїчного епосу. Як зазначав Б. Луговский в своєму листі до Катерини Михайлівни, "в своїх заходах до вивчення місцевого старцівського репертуару я, звичайно, перш за все щоразу силкуюся підхопити живі ще рештки дум, а коли такі не подибуються – роблю можливе, аби якось видобути бодай спогади про вимерлі думи або добре призабуті фрагменти. Через невідривний зв'язок з Черніговом мені доводиться обмежувати знайомством лише з тими старцями, що відвідують Чернігів (нині мені відомо особисто коло 40 старців). Ці старці походять майже виключно з західньої смуги Чернігівського полісся. З них шість лірників і два бандуристи – решта звичайні старці і старчихи... З тих матер'ялів, що ними распоряджаю, можна, поки що, зробити висновок лише такий, що думи й споріднені з ними подібні ж рецитовані пісні майже зовсім зникли з ужитку старцівського в Західній частині повітів Чернігівського й Городницького й місце їх заступили новішні духовні стихи з різних співаників всуміш з "недобитками" теж засудженого на швидку загибель старовинного духовного стиха, "кантів"

XVII–XVIII ст. й припівок (або "скоромошок"). ...Студії над духовним стихом (обминути його при вивченні сучасного старцівства ніяк неможна) ведуть мене до старих "богогласників" і подібних збірок" [7].

Отже, бачимо, що праця з підготовки збирачів народної творчості, що їй велику увагу приділяла К. Грушевська, не пропала даром. Тексти дум та ілюстрації для першого тому були повністю зібрані вже 1925 року, а весною 1926 року планувалося розпочати друк книги. "Ти, моя люба, зовсім потонула у наукову працю, але я думаю, що та праця приносить Тобі багато задоволення, – писала Катерині О. Мочульська. – Під подувом весни скінчиш скоро і свою передмову до дум. Я дуже цікава на твою книжку" [8]. Дуже пощастило із художнім оформленням праці. Спочатку видання було задумане без ілюстрацій, але з часом з'явилася можливість використати портрети кобзарів, створені О. Г. Сластьоном, малюнки П. Мартиновича, карти-схеми територіального розподілу деяких дум.

Перший том корпусу "Українських народних дум", присвячений "Незабутній пам'яті Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова і Павла Житецького", побачив світ лише 1927 року у Києві в Державному видавництві України. Відкривається він ґрунтовною вступною статтею К. Грушевської "Збирання і видання дум в XIX і в початку XX віку". Праця займає більше 200 друкованих сторінок великого формату і є, по суті, цілісною і вичерпною монографією зазначеної теми. Після стислого розгляду питання про назву і поняття "думи", відомостей про згадки цієї назви в давніх джерелах і в пізнішому вживанні дослідниця зупиняється на докладному з'ясуванні в хронологічному порядку історії збирання і опублікування українських народних дум. Авторка не залишає поза увагою жодної, навіть найменшої публікації, ретельно розглядає і зважує кожний конкретний внесок щодо фіксації, консервації і вивчення дум, подає відомості не тільки про іменитих їх збирачів і дослідників, але й про багатьох маловідомих і невідомих осіб, що чимось прислужилися у справі збереження і пізнання дум. Особливу увагу звертає на головних носіїв і популяризаторів думового епосу – народних співців-кобзарів. К. Грушевська збирала цінну інформацію про кобзарів і лірників, від яких записувалися думи у XIX – на початку XX століття, розглянула їх репертуар і вказала, що з нього особливо цінного, оригінального почерпнули збирачі і чому взагалі завдячує поповнення фонду записів українських дум [9].

Крім ґрунтовної історіографічної розвідки К. М. Грушевської, в другій частині першого тому подаються 13 думових текстів (117 варіантів) у трьох розділах: "Думи невільницькі", "Думи про море", "Думи про степ". Групування дум за основними темами здійснювалося за власною ініціативою К. Грушевської. На початку невеликого вступу до кожної думи подавався

реєстр усіх надрукованих текстів у хронологічному порядку їх запису. Новим варіантом вважався текст, записаний від кобзаря. У межах окремого сюжетного циклу творів подавався найстаріший текст, а за ним у певній послідовності, що відбивала процес консервації твору за участю кобзарів тієї чи іншої школи, наводилися варіанти, в додатках подавалися фрагменти текстів та дефектні тексти [10].

Позитивними рисами цього видання була точність в передачі, за якою відтворювався текст оригіналу і включення значного масиву рукописного матеріалу. Упорядниця докладно паспортизувала кожен твір, підкреслювала необхідність вивчення і особи самого записувача, розкриття його методів збирання фольклору, загальнонаукової концепції тощо [11].

Дослідниця наголошувала на самотності жанру дум з огляду на своєрідність їх поетики і музичної форми. Основними завданнями думознавства вона вважала виокремлення дум як специфічного жанру з-поміж інших жанрів фольклору та дослідження генези героїчного епосу [12].

Праця Катерини Грушевської отримала високу оцінку науковців як "великий, вперше написаний розділ з історії української етнографії" (Ф. Колесса), "цінний внесок в українську культуру" (С. Шаблювський), "чудове й зовнішньо, й з внутрішнього боку" (О. Сластьон), видання оригінальне і нове "поміж аналогічними здавалося б працями" [13], видання "найзначніше не тільки в галузі історичної пісенності, але й всієї української фольклористики за останнє десятиріччя" (В. Перетц "Українські думи в новому виданні К. М. Грушевської", Етнографічний вісник, 1928 р., кн. 7) [14].

З'явилися схвальні відгуки про книгу у закордонній пресі. Зокрема, в рецензії, вміщеній у чеській газеті "Prager Presse" (лютий 1928 р.), пропонувалося дати докладний історичний, літературний і музикознавчий аналіз репрезентованих дум [15]. Дещо з запізненням праця була рецензована професором Р. Корзо в італійському журналі "Bilychis" (січень 1930 р.). Як зазначав Д. А. Маламуж: "З великими радощами стрічає автор появу всякої нової студії в галузі дослідження цінної спадщини народних традицій. Назвавши згаданий корпус дум найкращим плодом історичної секції ВУАН, автор розгортає перед тамошнім читачем зміст спочатку першого розділу цієї праці, спиняючись докладно на дефініції слова "дума", потім другого, позначаючи принцип поділу дум на три категорії. Такі рецензії інформаційного характеру виносять праці наших учених перед широкі маси заходу й сприяють популяризації нашої науки за кордоном" [16].

Плідна діяльність К. М. Грушевської на ниві фольклористики та етнографії увінчалася ще одним успіхом – у 1927 році вона стала дійсним

членом Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові. Це було визнання її заслуг у міжнародному масштабі. Серед 36 українських членів філологічної секції НТШ і 27 "членів-чужинців" Катерина була єдиною жінкою й наймолодшою за всіх. Раділо серце М. С. Грушевського за успіхи доньки на науковій ниві. "Одну потіху маю – в своїй доньці, котра дуже гарно працює науково і в декотрих галузях наукової праці починає мене зовсім добре заступати", – писав він в листі до Є. Фариняка в 1927 р [17].

Але наукова робота для К. Грушевської лише починалася. Окрилена успіхом, вона взялася за підготовку наступного тому українських дум, маючи намір видрукувати його протягом 1929 – 1930 років [18]. Друга книга повинна була вмістити решту відомих оригінальних текстів. Загалом же було заплановано видати 6 томів. Перший та другий – тексти дум у всіх відомих варіантах з великим науковим апаратом. Третій том, який готував відомий дослідник дум зі Львова Ф. Колесса, призначався для музичних записів. Допомігав у його підготовці К. В. Квітка, який "...фонографував і одночасно слухав думи..." [19]. У четвертому томі мали бути опубліковані подробиці дум і доповнення текстів новими варіантами. П'ята і шоста книги призначалися для дослідження паралелей і вияснення основних мотивів цієї історичної поезії. Публікація повного корпусу народних дум повинна була стати окрасою вітчизняної науки, за висловом М. Грушевського, "великим атракціоном української культури в очах слов'янського і західного світу" [20].

Другий том з'явився друком лише в 1931 році. Він включав передмову К. Грушевської "Деякі питання про народні думи" та 19 текстів (156 варіантів) у розділах "Думи про лицарство", "Думи про Хмельниччину", "Думи побутові". Праця була побудована за тими ж принципами, що й попередня, але зовсім в інших умовах. Тільки невелика частина її тиражу встигла розійтися, решту було вилучено з обігу. Фактично, другим томом закінчилася подвижницька думознавча робота К. Грушевської, стихла її "лебедина пісня" [21]. Через репресії проти українських вчених та цілковиту політизацію науки подальша праця над думами була неможливою.

За радянських часів науковій праці К. М. Грушевської, і передусім корпусу "Українських народних дум" у двох томах, було вилучено з бібліотек. На сьогодні це раритетне видання відсутнє навіть у бібліотеках спеціалізованих інститутів [22]. За таких умов перевидання спадщини К. Грушевської, розпочате Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, є давно назрілою необхідністю. У 2004 році були перевидані перший та другий том "Українських народних дум", на черзі – підготовка п'ятитомного корпусу.

Література

1. *Кирчів Р.* Катерина Грушевська – дослідниця й едитор українських народних дум // Народознавчі зошити. – 1999. – № 2. – С. 150. 2. *Матяш І.* Curriculum vitae Катерини Грушевської // Пам'ять століть. – 1997. – № 3 (6). – С. 105. 3. *Малик Я.* Катерина Грушевська // Український історик. – 1991–1992. – Ч. 110–115. – Т. 28–29. – С. 267. 4. Там само. 5. Там само. – С. IX. 6. *Матяш І.* Зірка першої величини. Життєпис К. М. Грушевської. – К., 2002. – С. 161–162. 7. ЦДІАК України, ф.1235, оп.1, спр.1031, арк. 5–7, 10. 8. *Матяш І.* Зірка першої величини... – С. 157. 9. *Кирчів Р.* Названа праця. – С. 151. 10. *Матяш І.* Думознавчі студії Катерини Грушевської // Родовід. – 1997. – № 1 (15). – С. 8. 11. Там само. – С. 10. 12. *Матяш І.* Curriculum vitae. – С. 106. 13. *Матяш І.* Зірка першої величини. Життєпис К. М. Грушевської. – К., 2002. – С. 167. 14. *Малик Я.* Катерина Грушевська // Український історик. – 1991–1992. – Ч. 110–115. – Т. 28–29. – С. 266. 15. *Матяш І.* Названа праця. – С. 168. 16. Відділ рукописів ІМФЕ, ф. 1 – 4 / 205. 17. *Матяш І.* "...Одну потіху маю в свої доньці..." // Україна. – 1996. – № 1–3 (238). 18. *Скрипник Г. А.* До читача // Українські народні думи. – К., 2004. – Т. 1. 19. Відділ рукописів ІМФЕ, ф. 1 – 1 / 60, арк. 1. 20. *Малик Я.* Названа праця. – С. 269. 21. *Дорошенко В. В.* Пам'яті Марії й Катерини Грушевських // Свобода. – 1955. – 7 вересня. 22. *Скрипник Г. А.* До читача // Українські народні думи. – К., 2004. – Т. 1.

This research is investigation of history of writing structure and themes of K. Hrushevsha s "The Corp of Dumas".

ЛІТЕРАТУРА – НАУКА – ШКОЛА

Валентина КОВАЛЕНКО

ТВОРЧИЙ ДІАЛОГ НА ТЕМУ: "...МАЙЖЕ ВСІ МОЇ ПИСАННЯ ПЛИВУТЬ З ОСОБИСТИХ ІМПУЛЬСІВ..."

(І.ФРАНКО)

(модель засідання літературно-творчої студії
для старшокласників)

Стаття презентує модель засідання літературно-творчої студії для старшокласників, де на прикладі трактату і повісті І. Франка автор шляхом творчих вправ і завдань знайомить обдарованих учнів із особливостями поетичної творчості.

Ключові слова: поетична творчість, уява, фантазія, закони асоціювання, несвідоме.

Мета: поглибити знання старшокласників про особливості поетичної творчості, зокрема закони асоціювання та роль у цьому процесі розвиненої творчої уяви (фантазії), здатності "відживлювати" пережиті враження та ідеї; розвивати інтерес до пізнання внутрішнього світу людини та механізмів його художнього відтворення.

Хід заняття

1. Обмін новими думками, враженнями, інформацією щодо подій в літературно-мистецькому житті України, зокрема міста (села).

2. Скарбничка думок.

Порада: перед серйозною роботою над осмисленням особливостей поетичної творчості учням варто запропонувати прочитати трактат Івана Франка "Із секретів поетичної творчості" та його повість "Перехресні стежки" (за програмою цей твір подається у 10 класі оглядово; у педагогічних колах він вважається заважким для сприйняття десятикласників, однак думаю, що робота над ним у плані засвоєння обдарованими учнями питань, пов'язаних із психологією творчості, стимулює в них роботу творчої думки та задоволення